

OTDK-dolgozat

2025

**EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR**

**A FRAZEOLOGIZMUSOK SZERKEZETI, ETIMOLÓGIAI ÉS
NYELVHASZNÁLATI SAJÁTOSSÁGAINAK VIZSGÁLATA
A MAI OROSZ NYELVBEN**

Mihalovics Gréta

Konzulens: Dr. Janurik Szabolcs egyetemi adjunktus

A kézirat lezárásának dátuma: 2025. január 14.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	1
1. Emberekkel kapcsolatos frazeologizmusok	3
1.1 Szólások	3
1.2. Közmondások	5
1.3. Nyelvtani elemzés	5
2. Emberi testrészek nevét tartalmazó frazeologizmusok	6
2.1. Szólások	6
2.2. Közmondások	8
2.3. Nyelvtani elemzés	8
3. Állatneveket tartalmazó frazeologizmusok	9
3.1. Szólások	9
3.2. Közmondások	10
3.3. Nyelvtani elemzés	11
4. Madárneveket tartalmazó frazeologizmusok	12
4.1. Szólások	12
4.2. Közmondások	13
4.3. Nyelvtani elemzés	14
5. Rovarneveket tartalmazó frazeologizmusok	15
5.1. Szólások	15
5.2. Közmondások	16
5.3. Nyelvtani elemzés	17
6. Színneveket tartalmazó frazeologizmusok	18
6.1. Szólások	18
6.2. Közmondások	19
6.3. Nyelvtani elemzés	20
7. A frazeologizmusok előfordulása szövegekben	21
8. Kérdőíves vizsgálat	25
Összefoglalás	32
Irodalomjegyzék	33

Bevezetés

Minden nyelvnek megvannak a maga sajátosságai, különlegességei vagy nehézségei, amelyek egyedivé, érdekessé és színessé teszik az adott nyelvet. Egy nyelv gazdagsága nagymértékben függ attól, milyen kifejezésmóddal rendelkezik. Biztosan állítható az, hogy az orosz nyelv kiemelkedő ezen a téren, hiszen az, aki oroszul tanul vagy beszél, gyakran szembesül ezzel az állásponttal és annak igazságával.

Dolgozatom témája az orosz nyelvű frazeologizmusok csoportokra (azaz a bennük szereplő fő tartalmi elemekre) bontása, szerkezeti és etimológiai vizsgálata, illetve magyarra fordításuk változatai, ezen belül annak a feltárása, miképpen fordulnak elő egyes frazeológiai kifejezések az orosz mindennapi nyelvhasználatban, illetve annak bemutatása, hogy a vizsgált frazeológiai egységeket miként lehet rendszerezni az említett szempontok alapján.

A XX. század elejétől kezdve az orosz frazeológia vizsgálata nagy népszerűségnek örvendett. Az egyik legfőbb kutatója V. V. Vinogradov volt, aki tanulmányában részletesen vizsgálta a frazeologizmusokat, megalkotva a *frazeológiai egység* fogalmát, valamint leírta azt, hogy nyelvészeti szempontból hova sorolhatók be ezek az egységek. Vinogradov szerint a frazeológia nehezen talált helyet magának a nyelvtudományban, gyakran a lexikológiába, vagyis a szókészletet tanulmányozó ágba tartozó részként tartják számon. Határainak, céljainak és főbb kategóriáinak meghatározatlansága miatt kevésbé fejlődött szabadon a tudományág (Виноградов 1977: 118–119).

Mi is az a frazeológia? A *frazeológia* a görög *phrasis* 'kifejezés' és a *logos* 'tan', 'tanítás' szavakból származik, ezáltal a jelentése 'a kifejezések tana' (Jankovics 2007: 5). Vagyis a nyelvtudománynak ez az ága olyan rövid, figuratív kifejezéseket vizsgál, amelyek gyakran használatosak a beszédben, és sokszínűvé, érzelmessé és kifejezővé teszik azt (Чепкова и др. 2013: 8).

Az orosz nyelvű frazeologizmusok tényleges tanulmányozása a frazeológiai egységek szótárakba való bekerülésétől és azoknak értelmezésétől kezdődik. A frazeologizmus és a szó közös jegyekkel rendelkezik: lexikai jelentéssel és nyelvtani kategóriával. Egy frazeológiai egység lexikális jelentését nemcsak azzal bizonyíthatjuk, hogy értelmezhető, hanem azzal is, hogy a frazeológiai egység és a szó korreálhatók a lexikai jelentésük alapján, mint szinonimák (Молотков 1968: 8).

Elemzésemben hat csoportra bontva tanulmányozok egyes, általam legnépszerűbbnek vagy legérdekesebbnek vélt frazeologizmusokat. A csoportok elosztása aszerint történik, hogy milyen tartalma van egyes frazeologizmusoknak, amelyekből dolgozatomban az *emberek*, az *emberi testrészek*, az *állatok*, a *madarak* (mivel az orosz nyelvben a madárfajok külön értendők az állatoktól), a *rovarok* és a *színek* szerinti csoportokat fogom összevetve vizsgálni. Csoportonként általam kiválasztott tíz szólást és öt közmondást elemzek. A frazeologizmusok szó szerinti és átvitt értelmű, részletes jelentését (ha van, akkor többet), ahol megtalálható, az eredetét, és ahol lehetséges, a magyar megfelelőit mutatom be, valamint a csoportok leírása végén grammatikai szempontból is rendszerezem őket.

A csoportokat két fő kategóriára bontom szét, szólásokra (*поговорок*), azaz nem teljes mondat értékű szóösszetételekre és közmondásokra (*пословицы*), vagyis teljes mondat értékű, átvitt értelmű kifejezésekre. Az olyan közmondásoknak, amelyeknek eredetére nem találtam információt a szakirodalomban, csak a jelentését vizsgálom.

1. Emberekkel kapcsolatos frazeologizmusok

1.1. Szólások:

- **Аника-воин** (= *Anika-harcos*): Olyan kérkedő ember, aki eltúlzott, nem létező teljesítményekkel büszkélkedik, és csak akkor bátor, ha nincs veszély a közelben.

Magyar megfelelőjeként a *szájhős* kifejezést lehet említeni. Eredete szerint görög és a XVI. századig nyúl vissza, az Anika harcosról szóló népi mondásból ered, aki dicsekedett bátorságával és erejével, ám amikor szembekerült a halállal, félt és vereséget szenvedett tőle. A monda eredetileg Digenis hősről szól, akit ott csak az *anikitos* (legyőzhetetlen) állandó jelzővel említenek. A legenda orosz másolói ezt tulajdonnévnek tartották, így került be a Rusz kultúrájába is.¹

- **Бабье лето** (= *asszony-nyár*):

1. Meleg, napsütéses, szélcsendes, korai ősz, kései nyár vége. Magyarul is hasonló fordítása a *vénasszonyok nyara*, amely valószínűleg ugyanezt a jelentést hordozza.
2. Idősebb asszonyok számára a fiatalságra emlékeztető, aktív időszak.

Eredetét tekintve elmondható, hogy az orosz parasztság éves életciklusában a kemény, nyári földművelő munkák után eljött az az időszak, amikor az olyan munkák kerültek előtérbe, amit leginkább nők végeztek (gomba- és bogyógyűjtés, kerti betakarítás). Ezeket a rövid, világos és meleg napokat nevezték így (Розенталь–Краснянский 2018: 16).

- **Базарная баба** (= *piaci, bazári asszony*): Durva, vulgáris, hangos ember. Egyaránt használják férfiakra és nőkre.

A vásárok, bazárok régóta azok a helyek, ahol mindenki a saját hasznára akar cselekedni: a vevő olcsóbban szeretne vásárolni, míg az eladó magasabb áron szeretné eladni portékáját, ami gyakran konfliktust szül. Ezért a piaci emberek tipikusan botrányos és veszekedő magatartása miatt alakult ki ez a szókapcsolat.²

- **Без дураков** (= *bolondok nélkül*): Hazugság nélkül, becsületesen, őszintén, komolyan (csinálni valamit).

Az egyik eredetváltozat szerint a fogalom a Nagy Péter előtti korszakban keletkezett, kapcsolódva a moszkvai királyi udvar szokásaihoz. Amikor a bojárok komoly döntéseket vitattak meg, kívülállók, azaz ebben az esetben az udvari bolondok nem vehettek részt ezeken a találkozókön (Розенталь–Краснянский 2018: 16).

¹ https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/83/Аника (utolsó letöltés: 2025.01.11.)

² <https://dzen.ru/a/Yqmh5pdoYmkq6ZHA> (utolsó letöltés: 2025.01.11.)

- **Без царя в голове** (= *cár nélkül a fejben*): Nagyon buta, nem következetes, logikátlan ember, szavaiban és tetteiben egyaránt.

A *Свой ум – царь в голове* (= *saját eszed – fejed királya*) közmondásból ered, amelyből a második tagmondat maga az ész átvitt értelmű jelentését kapta (Розенталь–Краснянский 2018: 17).

- **Братья (наши) меньше** (= *kisebb testvéreink*):

1. Segítségre, védelemre szoruló emberek.
2. Állatokra is érthető (mint az ember alacsonyabb rendű társaira). Első jelentésében a kifejezés bibliai eredetű: „...так как вы сделали это одному из сих братьев Моих меньших, то сделали Мне” (Матфей 25, 40). (= „...mondom nektek, amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek”) (Máté 25, 40) (Розенталь–Краснянский 2018: 27).

- **Валять дурака / дурочку** (= *játssza a hülyét*):

1. Viccelődni, bohóckodni, butasággal szórakoztatni magát.
2. Értelmetlennek, butának tettetni magát.
3. Felelőtlenül, komolytalanul, észszerőtlenül viselkedni.
4. Tétlenül időt pocsékolni.

Magyar megfelelői: *játssza a hülyét, naplopó*. A *валять дурака* (= bolondot játszani) szóolás eredetileg a *валять ваньку* szólásból ered, ahol a *ванька* szó (*kelj fel Jancsi-szerű játék*) a meseszereplőt, Bolond Ivánt (*Иванушка дурак*) kívánta ábrázolni. Az ‘időpocsékolás’ jelentés pedig a gyermekjátékhoz kapcsolódóan alapján alakult ki, ugyanis a gyermekek számára a játék értelmetlen időtöltésnek számított (Розенталь–Краснянский 2018: 27).

- **Друг ситный** (= *szitált barát*): Informális megszólítása egy személynek, enyhe megvetéssel.

A *ситный хлеб* (átszitált lisztből készült, kiváló minőségű kenyér) szó kapcsán jöhetett létre a kifejezés. Eredeti jelentésben jóbarátot, komát jelentett, amely átalakult ironikus, gúnyos értelmezésnek (Розенталь–Краснянский 2018: 94).

- **Казанская сирота** (= *kazanyi árva*): Olyan ember, aki boldogtalannak, sértettnek vagy tehetetlennek tettei magát, hogy megsajnálják.

A fogalom eredete a tatár fejedelmek magatartásával egyeztethető, a Kazanyi Kánság 1552-es meghódítása után. Törekedve arra, hogy megőrizték pozíciójukat, a tatár fejedelmek szolgálatba álltak a cárnál, gyakran fel is vették a kereszténységet, és színlelt panaszkodással fordultak a cárhoz saját sorsukról, *kazanyi árváknak* nevezve magukat (Розенталь–Краснянский 2018: 329).

- **Мастер на все руки** (= *minden kézre való mester*): Olyan személy, aki mindent képes megcsinálni, minden területen talpraesett.

Magyarul *ezermeister* formában használjuk. A kifejezés a kézművesek szaknyelvéből ered. A termékek kollektív gyártása során a teljes folyamatot több műveletre osztották. A *kezeket*, azaz a mestereket számok szerint osztották el. Az „első kéz”, aki a gyártási folyamatok megkezdője volt, a legképzettebb mesternek számított, ebből ered a *мастер первой руки*. Ezután számozták a „kezeket”. Aki bármilyen munkát kiválóan el tudott végezni, őt nevezték „mindenkező mesternek”, „ezermesternek” (Розенталь–Краснянский 2018: 171).

1.2. Közmondások:

- **Всякий человек по делу познаётся** (= *minden ember a tettei alapján ismertetik meg*): Arra mutat rá a közmondás, hogy érdekesebb az emberek tetteire figyelmet fordítani a szavak helyett, amikor véleményt alkotunk róluk, hiszen leginkább a cselekedetek alapján derülnek ki egyes személyiségjegyek.

A közmondás forrása bizonyára a Biblia. Máté evangéliumában orosz nyelven így szól a következő rész: „...дерево познается по плоду” (Мф. 12: 33) („...gyümölcséről lehet a fát felismerni”) (Máté, 12: 33). Ez alapján jöhetett létre az emberre reflektálva a közmondás.

- **Все мы люди, все мы человеки** (= *mi mind emberek vagyunk*): Mindenkinek vannak gyengeségei, hiányosságai (Жуков 1991: 76).
- **На всякого мудреца довольно простоты** (= *minden bölcsnek elég az egyszerűség*): Még egy okos ember is lehet néha megfontolatlan, követhet el hibákat (Жуков 1991: 183).
- **Не имей сто рублей, имей сто друзей** (= *legyen száz barátod száz rubel helyett*): Az igaz barátok mindig kisegítenek a bajban (Жуков 1991: 211).
- **Один в поле не воин** (= *egy a mezőn nem katona*): Nehéz egyedül csinálni mindent, amit ketten is meg lehet tenni (Жуков 1991: 233).

1.3. Nyelvtani elemzés:

- összetett szó: *аника-воин*;
- főnév + melléknév: *друг ситный*;
- melléknév + főnév: *казанская сирота, базарная баба*;
- birtokos melléknévi szerkezet: *бабье лето*;
- birtokos eset: *без царя в голове, без дураков*;
- tárgyeset: *валять дурака, мастер на все руки*;
- melléknévfokozás: *братья наши меньшие*.

2. Emberi testrészek nevét tartalmazó frazeologizmusok

2.1. Szólások:

- **Вешать / повесить нос** (= *lógatni az orrát*): Szomorkodni, kétségbeesni, nagyon rosszkedvűnek lenni.

Magyarul is *lógatja az orrát* formában használjuk. Az *удручённый человек с поникшей головой выглядит так, будто повесил нос* (= egy levert ember lehajtott fejjel úgy néz ki, mintha lógatná az orrát) beszélt nyelvi metaforából ered a kifejezés (Розенталь–Краснянский 2018: 42).

- **Влюбиться по уши** (= *fülig szerelmesedni*): Szerelmesnek lenni.

Magyarul a *fülig szerelmes* kifejezéssel kapcsolatos. Érdekesnek tűnhet, hogy miért pont a *fül* játszik szerepet ebben az értelmében a szerelembe esésnek. Magyarázat lehet az, hogy mivel ez a testrészünk szinte az összes többinél feljebb helyezkedik el, a szerelmes embernek gyakran tipikus jellemzője a *fülig érő mosolya*.³

- **Водить за нос** (= *orránál fogva vezetni*): Megvezetni, rosszhiszeműen cselekedni, becsapni valakit.

Magyarul is használatos az *orránál fogva vezetni* kifejezés. Valószínűleg a medvékkel kapcsolatban alakult ki, amikor a cigányok vaskarikát téve az állatok orrába, annál fogva vezették őket, különböző trükkökre kényszerítve (Розенталь–Краснянский 2018: 50).

- **Держать нос по ветру** (= *szélnek tartani az orrát*): Alkalmazkodni a változó körülményekhez, az uralkodó ízléshez, megváltoztatni saját nézőpontunkat, viselkedésünket.

Feltehetőleg a tengerész nyelvhasználatból származik, ugyanis a *нос* (orr) szó alatt valójában a hajó orrára gondolhattak. A kifejezést később más értelemben kezdték el használni, például a kutyák viselkedésére, ahogyan szimatolva próbálnak szagot fogni a szélben (Розенталь–Краснянский 2018: 87).

- **Жить на широкую ногу** (= *széles lábon élni*): Gazdagon, bőségben, fényűzően, teljes megelégedettséggel élni.

Magyarul hasonlóan a *nagy lábon élni* formában használjuk. Érdekes eredettel rendelkezik a kifejezés. A XII. században Anglia uralkodója II. Henrik volt. Lábujjait kinövések torzították el, amely megnehezítette számára bármilyen cipő viselését. Az uralkodó

³ <https://otvet.mail.ru/question/12881878> (utolsó letöltés: 2025.01.11.)

megparancsolta a kézműveseknek, hogy készítenek hosszú orrú lábbelit, amely elrejtette hibáit és kényelmes viseletet biztosított.⁴

- **Играть / сыграть на руку** (= *kezére játszani*): Segíteni valakinek tetteinkkel (általában az ellentétes oldalnak).

A kártyajátékosok argójából ered a kifejezés, amelyben a *рука* (kéz) szó „az egyik játékos kártyakészlete (a lapok kiosztása után)” jelentésben volt használatos, másik jelentésében pedig „(a lapok kiosztása utáni) kártyás játékos”. Következésképpen a fogalom elsődleges jelentése a kártyázók nyelvjárásában olyan lépés megtétele volt a játékban, amely lehetővé tette egy másik játékos számára a visszavágást (Розенталь–Краснянский 2018: 119).

- **(Одна) Кожа да кости** (= *bőr és csont*): Nagyon sovány, lesoványodott, lefogyott (emberre és állatra is egyaránt használható).

Magyarul mint *csont és bőr* létezik. A fogalom rendelkezik analógiával a régi és a mai európai nyelvekben is. Valószínűleg a francia tükörfordításból, a *la peau et les os* kifejezésből alakult ki (Розенталь–Краснянский 2018: 146).

- **Лицом к лицу** (= *arccal arcnak*):

1. Közvetlenül közlőről, szemtől szemben nézni valamit / valakit.
2. Közvetlenül közlőről találkozni, összeütközni valakivel / valamivel.
3. Nyitottan, valódián, komolyan szembenézni valakivel / valamivel.

A kifejezés bibliai eredetre nyúlik vissza: „И не было более у Израиля пророка такого, как Моисей, которого Господь знал лицом к лицу” (Второзаконие 34: 10). („És nem támadott többé Izráelben olyan próféta, mint Mózes, a kit ismert volna az Úr színről-színre”) (Мózes 34: 10) (Розенталь–Краснянский 2018: 165–166).

- **Один как перст** (= *egyedül, mint a hüvelykujj*):

1. Rokonoktól, családtól, szeretteitől megfosztott (személy).
2. Az egyetlen rokona valakinek.
3. Egyedül van, magányos, emberek nélkül maga körül.

Magyarul *egyedül, mint a kisujja*. A *перст* szó hüvelykujjat jelent. Az ószlávok ettől az ujjuktól kezdve kezdtek el számolni. A hüvelykujj elkülönülve áll a többihez képest, és ennek a szóban forgó ujjnak a különálló helyzete alapozta meg a frazeológiai egység létrejöttét (Розенталь–Краснянский 2018: 229).

- **Проглотить язык** (= *lenyelni a nyelvet*): Hirtelen elhallgatni, elveszteni a beszédképességét.

⁴ <https://dzen.ru/a/XWItX7wlFACuCQy7> (utolsó letöltés: 2025.01.11.)

Kölcsönzött frazeologizmus, a francia *avalier sa langue* tükörfordítása (Розенталь–Краснянский 2018: 287–288).

2.2. Közmondások:

- **В ногах правды нет** (= *a lábakban nincs igazság*): Általában vendégségben mondják, amikor a vendéget invitálják az asztalhoz leülni.

Eredetileg olyan gyanúsítottak vagy adóssággal tartozó személyek kapcsán kezdték el használni, akiket felakasztottak és a lábuknál fogva vertek, hogy elmondják az igazságot (Жуков 1991: 59).

- **В чужом глазу сучок видим, а в своём (и) бревна не замечаем** (= *idegen szemben látjuk a szálkát, de magunkéban a gerendát sem*): Másokban észrevesszük a legapróbb hibákat is, de saját magunkban még a legnagyobbakat sem.

Евангеликус szövegből ered: „Что ты смотришь на сучок в глазе брата твоего, а бревна в твоём глазе не чувствуешь?” (Мф. 7: 3) („Miért látod meg a szálkát embertársad szemében, amikor a magadéban a gerendát sem veszed észre?”) (Матé, 7: 3) (Жуков 1991: 64).

- **Выше головы не прыгнешь** (= *fejnél magasabbra nem ugrasz*): Annál többet nem tud megcsinálni az ember, mint amire képes (Жуков 1991: 81).
- **Держи голову в холоде, живот в голоде, а ноги в тепле** (= *tartsd hidegen a fejed, éhesen a gyomrod és melegén a lábad*): Az egészséges életmódhoz szükséges dolgokat sorolja fel a közmondás (Жуков 1991: 102).
- **На чужой роток не накинешь платок** (= *nem tehetsz idegen szájra kendőt*): Nem lehet mindenkit hallgatásra bírni (általában akkor mondják, amikor valakiről / valamiről pletyka kering) (Жуков 1991: 192).

2.3. Nyelvtani elemzés:

- ige + főnév (tárgyeset): *вешать / повесить нос, проглотить язык, жить на широкую ногу, играть на руку*;
- ige + részes eset: *держат нос по ветру, лицом к лицу*;
- hasonlat: *один как пёрст*;
- tárgyeset: *влюбиться по уши*.

3. Állatneveket tartalmazó frazeologizmusok

3.1. Szólások:

- **Брать быка за рога** (= *szarvánál megfogni a bikát*): Vidáman, energikusan, a legfontosabbal kezdeni el valamit csinálni.

Nemzetközi kifejezés, több európai nyelvben is előfordul. Az oroszba valószínűleg a franciából került be, a *prendre le taureau par les cornes* tükörfordítása (Розенталь–Краснянский 2018: 25).

- **Вернёмся к нашим баранам** (= *térjünk vissza a bárányainkhoz*): Folytassuk a beszélgetést a kezdetétől, ne térjünk el az eredeti témától.

A franciából kölcsönvett szófordulat, a *retournons á nos moutons* tükörfordítása, mely F. Rabelais regényéből, a *Gargantua és Pantagruel*-ből származik. (Розенталь–Краснянский 2018: 40)

- **Волк в овечьей шкуре** (= *farkas báránybőrben*): Képmutató, gonosz ember, aki rossz szándékait az erénnyel álcázza.

A kifejezés bibliai eredetű: „Берегитесь лжепророков, которые приходят к вам в овечьей одежде, а внутри суть волки хищные” (= „Óvakodjatok a hamis prófétáktól! Báránybőrben jönnek hozzátok, de belül ragadozó farkasok.” Máté, 7,15.) (Розенталь–Краснянский 2018: 51)

- **Как кошка с собакой** (= *mint a macska a kutyával*): Nincs semmi egyetértés, örökös vita áll fenn két fél között, ellenséges kapcsolatban állnak egymással. (Розенталь–Краснянский 2018: 133)
- **Как от козла молока** (= *mint a kecsketejtől*): Egyáltalán nincs haszna, értelme, segítsége valakitől/valamitől.

Végző soron az ógörög és latin szólásra nyúlik vissza a kifejezés, a *доить козла* (kecskét fejni) tükörfordítására. A mondás egy ember ostobaságát vagy egy helyzet abszurditását jelentette. Az oroszban ritkán használták, mára már elavult. (Розенталь–Краснянский 2018: 134–135)

- **Конь ещё не валялся** (= *a ló sem feküdt még*): Még messze van a teendő vége, még semmi sincs elkezdve, elvégezve.

A kifejezés eredete paraszti szokásokon alapul, ugyanis a lovat általában fektetve hagyták mielőtt igába fogták, így az állat kevésbé fáradt el munka közben. (Розенталь–Краснянский 2018: 149–150)

- **Кот наплакал** (= *sírva fakadt a macska*): Valami nagyon kevés, jelentéktelen, elégséges mennyiségű.

A frazeologizmus képe a macskák viselkedésének megfigyelésén alapul, mivel a kutyákkal ellentétben soha nem könnyeznek, nem képesek a sírásra (Розенталь–Краснянский 2018: 150–151).

- **Медвежья услуга** (= *medveszolgalat*): Nem megfelelő segítség, amely a várt haszon helyett csak kárt okoz.

A kifejezés Krilov állatmeséjéből, a *Пустынник и медведь* (A remete és a medve) című műből ered. Maga a szóösszetétel nem szerepel a mesében, de jól visszaadja annak értelmét. A fabulában szereplő medve, őrizve remete barátja álmát, elűzte volna annak arcáról a legyet, de nem sok sikerrel járt, ugyanis egy kővel nem csak a legyet, hanem barátját is agyonütötte (Розенталь–Краснянский 2018: 172–173).

- **Собаку съел** (= *megette a kutyát*): Széles körben jártas, tapasztalt, alapos tudással rendelkezik valamiről.

A szólás azzal az elképzeléssel függ össze, miszerint általában azért nem eszik meg a kutyahúst, mert rossz ízű, ezért ha valaki tényleg megevett egy egész kutyát, akkor valami nagyon nehéz feladatot hajtott végre (Розенталь–Краснянский 2018: 335–336).

- **Черепашьим шагом** (= *teknőslépttel*): Nagyon lassan, vontatottan (járni).

A kifejezés egy orosz hasonlatra nyúlik vissza (*ползти как черепаха* = kúszni / mászni, mint a teknős), annak átalakulásaként szerepel jelenleg a nyelvben (Розенталь–Краснянский 2018: 379–380).

3.2. Közmondások:

- **Волков бояться, в лес не ходить** (= *aki fél a farkastól, ne menjen az erdőbe*): Ha félünk a közelgő nehézségektől és veszélyektől, akkor nincs értelme elkezdni az adott dolgot (Жуков 1991: 71).
- **Два медведя в одной берлоге не живут** (= *két medve nem él egy odúban*): Két rivális nem jön ki jól egymással (azokra mondják, akik egyformán vezető szerepet akarnak betölteni valamiben) (Жуков 1991: 96).
- **За двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь** (= *ha két nyulat kergetsz, egyiket sem kapod el*): Ha több dologgal foglalkozik egyszerre az ember, nem ér el eredményt egyikben sem (Жуков 1991: 120).

- **Конь о четырех ногах, да спотыкается** (= *a lónak négy lába van, mégis megbotlik*): Akárki hibázhat vagy kerülhet nehéz helyzetbe (akkor mondják, amikor valaki beismeri a hibáját) (Жуков 1991: 145).
- **Пустили козла в огород** (= *beeresztették a kecskét a veteményesbe*): Valakit beengedtek pontosan oda, ahol önző lehet és árthat másoknak (Жуков 1991: 271).

3.3. Nyelvtani elemzés:

- birtokos melléknévi szerkezet: медвежья услуга, волк в овечьей шкуре, черепашиным шагом;
- eszközeset: как кошка с собакой, черепашиным шагом;
- hasonlat: как кошка с собакой, как от козла молока;
- ige + főnév (tárgyeset): брать быка за рога, собаку съел.

4. Madárneveket tartalmazó frazeologizmusok

4.1. Szólások:

- **Белая ворона** (= *fehér holló*): A környezetétől, körülötte lévőktől erősen eltérő személy, nem olyan, mint mások.

Nemzetközileg használt kifejezés, latin eredetű (*albus corvus*). A természetben ritkán fordulnak elő albínó hollófajok, e szokatlan jelenségre reflektál (Розенталь–Краснянский 2018: 18).

- **Важная птица** (= *fontos madár*): Olyan személy, aki fontos társadalmi vagy hivatalos pozíciót tölt be, hatalommal és befolyással rendelkezik (Розенталь–Краснянский 2018: 35).

Magyarul a *nagykutya* kifejezést használjuk.

- **Запускать утку** (= *elindítani a kacsát*): Tudatosan hamis állítást közölni (általában a médiában), és azt méltatlan célokra használni.

A kifejezés Cornelissen belga humorista (XIX. század közepe) feljegyzéseiből származik, amelyben a kacsák falánkságáról van szó. Egy tudós kísérletét írja le benne, aki 20 darab kacsát vásárolt, majd egymás után feldarabolta őket, és a darabokat megetette a kacsákkal egészen addig, amíg egyetlen kacsá maradt (Розенталь–Краснянский 2018: 108).

- **Лебединая песня** (= *hattyúdal*): Utolsó, általában a legjelentősebb műve valakinek, tehetségének késői / utolsó megnyilvánulása.

Abból a népi hiedelemből ered, miszerint a hattyú csak életében egyszer, halála előtt énekel. A frazeologizmusnak többféle analógiája van más nyelvekben is, az oroszba feltehetőleg a latin vagy a görög nyelvből került be (Розенталь–Краснянский 2018: 160).

- **Мокрая курица** (= *vizes tyúk*): Első jelentése szálnalmas, levert, tehetetlen, nyomott, zavart kinézetű ember. Második jelentése jellemtelen, akaratgyenge, passzív személy.

A kifejezés a *Мокрая курица, а тоже пемушится* (= *vizes a tyúk, de kakaskodik is*) közmondásból ered. Tehát a kifejezés alapja, hogy egy embert egy ázott tyúkhhoz hasonlítanak (Розенталь–Краснянский 2018: 178–179).

- **Ни пава ни ворона** (= *sem páva, sem holló*): Semmiben sem különböző, középszerű, átlagos ember, aki nem rendelkezik jellegzetes, egyéni tulajdonságokkal (Розенталь–Краснянский 2018: 219).
- **Как с гуся вода** (= *mint a lúdról a víz*): Ami történt, könnyen és gyorsan elfelejtődik (mint ahogyan leperreg a víz a libáról).

А Как с гуся вода, небывалые слова (= mint a lúdról a víz, olyanok a nem létező szavak) közmondás rövidített variánsa, amelynek jelentése azzal függött össze, hogy a hamis pletykák gyorsan feledésbe merülnek (Жуков 1991: 139).

- **С воробьиный нос** (= *egy verébcsőrnyi*): Nevetségesen kevés mennyiségű valami (Розенталь–Краснянский 2018: 309).
- **Попасть как кур во щи** (= *beleesni, mint tyúk a káposztalevesbe*): Váratlanul kellemetlen helyzetbe kerülni.

A *кур* régi, mára már elavult jelentésében kakast is jelentett. A parasztok nyaranta sem tyúkot, sem marhát nem vágtak, emiatt többször kakasokat selejtezték (Розенталь–Краснянский 2018: 278).

- **Пускать красного петуха** (= *elengedni a piros kakast*): Tűzet gyújtani.

A skandináv és a szláv népek tudatában a kakas nem csak a tűz, hanem a tűz istenének szimbóluma is volt, ugyanis ez a madár köszöntötte a napfelkeltét.⁵

4.2. Közmondások:

- **Ворон ворону глаз не выклюет** (= *holló a hollónak nem vágja ki a szemét*): Olyan emberek, akiket összeköt valamilyen közös érdek, nem árulják el egymást (Жуков 1991: 73).
- **Всякий кулик в своём болоте велик** (= *minden kócsag a saját mocsarában nagy*): Mindenkinek csak a saját dolgában, megszokott pozíciójában van nagy jelentősége (Жуков 1991: 80).
- **Курочка по зернышку клюет, да сыта бывает** (= *a tyúkocskák csak egy magocskát csipeget, de máris tele van*): Meg lehet (és meg is kell) elégedni a kevéssel is, azzal, hogy a kicsiből fokozatosan nagy és jelentős dolog fejlődik (Жуков 1991: 156).
- **Сокол с места, а ворона на место** (= *a sólyom elmegy a helyéről, a holló a helyére kerül*): Akkor mondják, amikor egy méltó személyt egy közönséges, méltatlan valaki vált fel (például munkahelyen) (Жуков 1991: 311).
- **Яйца курицы не учат** (= *a tojás nem tanítja a tyúkot*): A fiatalabb, kevésbé tapasztaltabb személy nem lehet bölcsőbb a nála idősebbnél, tapasztaltabbnál (Жуков 1991: 371).

⁵ http://vdpo-sarov.ru/statyi/istoriya_yazika_pustity_krasnogo_petuha_o_chem_tak_govorili_na_rusi (utolsó letöltés: 2025.01.11.)

4.3. Nyelvtani elemzés:

- melléknév + főnév: *белая ворона, важная птица, лебединая песня, мокрая курица*;
- ige + főnév (tárgyeset): *запускать утку, пускать красного петуха*;
- tagadó szerkezet: *ни пава ни ворона*;
- birtokos eset: *как с гуся вода*;
- hasonlat: *попасть как кур во щи, как с гуся вода*.

5. Rovarneveket tartalmazó frazeologizmusok

5.1. Szólások:

- **Белые мухи** (= *fehér legyek*): Hó, havazás, szállingózó hópelyhek (Молотков 1968: 256).
- **Делать из мухи слона** (= *légyből elefántot csinálni*): Indokolatlanul eltúlozni valamit, nagy jelentést tulajdonítani valami kevésbé fontos dolognak.

Magyarul *bolhából elefántot csinálni*. Antik szólásra nyúlik vissza, amit az ógörög író, Lukianosz idéz *A légy dicsérete* című művében: „S ámbár még sok mondanivalóm volna, bevégezem beszédemet, nehogy úgy lássék, amint a közmondás tartja, hogy szúnyogból elefántot csinálok”. Közvetlenül a franciából került át az orosz nyelvbe (Розенталь–Краснянский 2018: 84).

- **Колорадский жук** (= *coloradói bogár, krumplibogár*): Képmutató, ravasz, hazug ember.

A sokak által, rossz híreről és kártékonyságáról ismert burgonyabogár a XIX. században vált híressé, amikor hatalmas támadással sújtották a coloradói burgonyaföldeket. A burgonya importálásával átszállították a bogarakat is más országokba, így Oroszországban is elterjedt.⁶

- **Как пчёлы на мёд** (= *mint a méhek a mézre*):

1. Nagy érdeklődéssel, lelkesedéssel, szívesen csinálni valamit.
2. Valaki nagy figyelmet vonz magára.

A kifejezés a méhek viselkedéséhez kapcsolódik, amelyek a méz illatára repülnek és nagy számban összegyűlnek miatta.⁷

- **Какая муха укусила** (= *valamilyen légy megcsípte*): Valaki érthetetlenül, furcsán viselkedik (Молотков 1968: 256).

- **Ловить блох** (= *elfogni a bolhákat*)

1. Valakinek a munkájában apró és jelentéktelen dolgokat keresni.
2. Lényegtelen, haszontalan dolgokat csinálni.

A kifejezés régre nyúlik vissza, valószínűleg a bolhairtás régi módszereihez kapcsolódik, amelyek nehéznek és felesleges tevékenységnek bizonyultak, ugyanis sok erőfeszítést igényeltek, de sosem volt eredményük.⁸

⁶ <https://dzen.ru/a/YwSQYLOuaELg6OnN> (utolsó letöltés: 2024.12.17.)

⁷ <https://schoolstars.ru/fraze/kak-ptchely-na-med/> (utolsó letöltés: 2024.12.17.)

⁸ <https://schoolstars.ru/fraze/lovlya-blokh/> (utolsó letöltés: 2024.12.17.)

- **Мурашки бегают по коже / спине** (= *hangyák szaladgálnak a bőrön / háton*): Borzongás, erős izgalom, félelem érzése (Молотков 1968: 255–256).

- **Мухи не обидит** (= *a legyet sem bántja*): Kedves, jószívű, senkinek sem árt.

Magyarul *a légynek sem árt*. A frazeologizmus a legyekről alkotott elképzeléssel függ össze, miszerint egy jelentéktelen, káros és piszkos rovar, így nem kár megölni. Így ha valaki *a legyet sem bántja*, akkor az a kedvesség legmagasabb fokának számít (Розенталь–Краснянский 2018: 183).

- **Тараканы в голове** (= *csótányok a fejben*): Valaki, aki furcsa viselkedést tanúsít, váratlan vagy megalapozatlan döntéseket hoz, az általánostól eltérően gondolkodik (Баранов–Добровольский 2020: 674).
- **Трудолюбивый как пчела** (= *szorgos, mint a méh*): Olyan személy, aki nagyon keményen és fáradhatatlanul dolgozik, hangsúlyozva elhivatottságát.

A méhek viselkedésének megfigyeléséből ered, amelyek életük nagy részét virágporgyűjtéssel töltik, hogy mézet termeljenek. Tevékenységük számos kultúrában ideálként szolgált az emberi szorgalom számára.⁹

5.2. Közmondások:

- **Всяк сверчок знай свой шесток** (= *minden tücsök ismerje saját fészkrét*): Tudja valaki saját helyét, ne avatkozzon bele más dolgába (Жуков 1991: 79).
- **Комар носа не подточит** (= *a szúnyog nem csípi meg az orrod*): Nincs mire panaszkodni.¹⁰
- **Лучше маленькая рыбка, чем большой таракан** (= *jobb egy kis hal, mint egy nagy csótány*): Jobb a kevesebb hasznos, mint a több felesleges, haszontalan dolog (Жуков 1991: 164).
- **Одна муха не проест брюха** (= *egy légy nem eszi meg a hasát*): Egyedül nem boldogulhat az ember (Жуков 1991: 236).
- **Пчела и та взятку берёт** (= *a méh is kenőpénzt vesz*): Megvesztegetés esetén annak bebizonyításakor volt szokás mondani, mára már elavult (Жуков 1991: 271).

⁹ <https://schoolstars.ru/fraze/trudolyubivyy-kak-ptchela/> (utolsó letöltés: 2024.12.17.)

¹⁰ <https://dzen.ru/a/ZA3RatThNyFKrOMY> (utolsó letöltés: 2025.01.11.)

5.3. Nyelvtani elemzés:

- melléknév + főnév: *белые мухи, колорадский жук*;
- hasonlat: *как пчёлы на мёд, трудиться как пчела*;
- ige + tárgyeset: *ловить блох, делать из мухи слона*;
- előljárós eset: *тараканы в голове*;
- főnév + ige: *какая муха укусила, мурашки бегают по спине*.

6. Színneveket tartalmazó frazeologizmusok

6.1. Szólások:

- **Выдавать чёрное за белое** (= *feketét kiadni fehérért*): Valami rosszat, hamisat jónak, igaznak feltüntetni.¹¹
- **Голубая кровь** (= *kék vér*): Nemesi származású, arisztokrata születésű, előkelő ember.

A fogalom a spanyol *la sangre azul* kifejezésre nyúlik vissza, amely francia tükörfordítás formájában jutott el az oroszba. Kékvérűnek a kasztíliai (spanyol tartománybeli) arisztokraták nevezték magukat, akik sosem keveredtek a mórokkal, így világos bőrükön jól látszottak a kék színű erek (Розенталь–Краснянский 2018: 75).

- **Жёлтая пресса** (= *sárga sajtó*): Bulvármagazinok, szenzációt és botrányt keltő anyagokat publikáló lapok, amelyek nem kerülnek el a hamis információközlést.

Angol nyelvből kölcsönzött frazeologizmus. Eredete E. Wardmannek köszönhető, aki 1896-ban így nevezett két amerikai újságot, amelyek vitába keveredtek egymással abban, hogy melyikük ábrázolta korábban a humoros feliratokat tartalmazó, sárga inges gyermekekről készült rajzokat (Розенталь–Краснянский 2018: 99).

- **Зелёный змий** (= *zöld kígyó*):
 1. Szeszkes italok, alkohol, bor, vodka.
 2. Magas szintű, már-már hallucinációkhoz vezető ittasság, általában a *путь до зелёного змия* (= inni a zöld kígyóig) kifejezésben használatos.

A fogalom egyrészt az egykori, népnyelvben elterjedt *зелено вино* (= zöld bor) frazeologizmusra nyúlik vissza, amely akkoriban vodkát jelentett. Másrészt a kígyó bibliai képét idézi fel, mint az ördög, a csábítás megtestesítője (hasonlóan az alkohol szerepéhez) (Розенталь–Краснянский 2018: 111–112).

- **Золотая молодёжь** (= *arany ifjúság*): A társadalom jó módú, elit fiatalokból álló rétege, akik általában kicsapongó életmódot folytatva szüleik vagyonát elherdálják.

A francia *jeunesse dorée* tükörfordítása. Így nevezték a francia forradalom korában a gazdag arisztokrata ifjúságot. A fogalom jakobinus körben keletkezett, kezdetben politikai értelemmel bírt és a fiatal arisztokraták forradalomellenességére utalt (Розенталь–Краснянский 2018: 115).

¹¹ <https://dic.academic.ru/dic.nsf/proverbs/48539/Выдавать> (utolsó letöltés: 2025.01.11.)

- **Красная строка** (= *piros vonal*): Egy sor a szövegben, amely behúzással, írásjellel kezdődik, bekezdést indít el.

Az óorosz kéziratokban minden bekezdés kezdőbetűjét színes rajzokkal, esetenként arannyal díszítették. A *piros* szó a kifejezésben ‘szépet, díszítettet’ jelentett (*красный* = *красивый*), ugyanis a szónak akkoriban még nem volt a mai színnel kapcsolatos jelentése. Viszont minden szín közül a piros dominált leginkább a szöveg tagolásában (Розенталь–Краснянский 2018: 152–153).

- **Проходить красной нитью** (= *piros cérnával menni, haladni*): Valamiben a legfontosabbnak, vezetőnek lenni.

A kifejezés a következő tényhez kapcsolódik: a XVIII. század végén az angol haditengerészet flottáinak köteleibe piros fonalat szőttek azonosító jelként (a lopás elleni védelem érdekében), amely végigfutott az egész kötélén (Розенталь–Краснянский 2018: 292).

- **Серый кардинал** (= *szürke bíboros*): Olyan személy, akinek bár hatalma van, mégsem tölt be magas pozíciót, árnyékban marad, nála nagyobb hatalmú emberek tevékenységeit irányítja.

Francia nyelvből kölcsönzött fogalom. Eredete József atya szerzeteshez kapcsolódik, aki Richelieu bíboros bizalmasa volt (Розенталь–Краснянский 2018: 326).

- **Смотреть сквозь розовые очки** (= *rózsaszín szemüvegen keresztül nézni valamit, valakit*): Idealizálni valakit / valamit, nem látni benne a hibákat.

Frazeológiai metafora, sok nyelvben népszerű. Valószínűleg francia (*voir qch. avec les lunettes roses*) vagy német (*durch eine rosige Brille ansehen etw.*) tükörfordítás (Розенталь–Краснянский 2018: 334).

- **Синий чулок** (= *kékharisnya*): Olyan nő, aki nem rendelkezik bájjal, nőiességgel, helyette a tudományok és a könyvek iránti vagy üzleti érdeklődést mutat.

A kifejezés az angol *blue stocking* tükörfordítása. Eredete a dámák társaságának humoros megnevezésén alapul, amely gyakran folytatott beszélgetéseket tudományos, irodalmi és egyéb magasztos témákról. A kört egy bizonyos Benjamin Stillingfleet uralta, aki minden alkalommal kék harisnyát viselt (Розенталь–Краснянский 2018: 328).

6.2. Közmondások:

- **Зелен виноград не вкусен, млад человек не искусен** (= *a zöld szőlő nem ízletes, a fiatal ember nem ügyes*): A fiatal ember nem rendelkezik sok tapasztalattal és bölcsességgel (Жуков 1991: 126).

- **Золото и в грязи блестит** (= *az arany a koszban is fénylik*): Akinek nagy erényei / értékei vannak, az minden esetben észrevehető (Жуков 1991: 129).
- **Не всё то золото, что блестит** (= *nem minden arany, ami fénylik*): Nem minden igazi érték, ami fényes vagy felkelti a figyelmet (Жуков 1991: 205).
- **Чёрного кобеля не отмоешь добела** (= *fekete kutyát nem lehet tisztára / fehérre mosni*): Lehetetlen kijavítani a kijavíthatatlant (Жуков 1991: 355).

6.3. Nyelvtani elemzés:

- melléknév + főnév: *голубая кровь, жёлтая пресса, зелёный змий, золотая молодёжь, красная строка, серый кардинал, синий чулок*;
- ige + eszközeset: *проходить красной нитью*.

7. A frazeologizmusok előfordulása szövegekben

Az imént felsorolt frazeologizmusok hat csoportját vizsgálva következtetésként levonható az, hogy egyes csoportokon belül és kívül is, több irányból megfigyelhetőek hasonlóságok, mind etimológiai és nyelvtani szempontból is. Rengeteg kifejezés, fogalom és szókapcsolat más nyelvekből, leginkább a franciából, a latinból vagy a németből kölcsönzött tükörfordítás, amelyek az orosz nyelvben ma már szinte mindennapos használatnak örvendenek.

Céljuk a nyelvben valaminek elvont módon való kifejezése, egyfajta fűszerként funkcionálnak a nyelvhasználatban. Minden csoporton belül megtalálhatók olyan frazeologizmusok, amelyek cselekvést, tulajdonságot, érzést jellemeznek. Csoportokra bontásukkal az olyan leggyakoribb vagy legérdekesebb orosz frazeologizmusok összegyűjtése volt célom, amelyek tartalmukat tekintve széles körben használatosak a mai orosz nyelvben. Bár minden csoporton belül a változatosságra való törekvés, a frazeológiai nyelvhasználat sokszínű bemutatása is volt a cél, ettől függetlenül megállapítható, hogy alapjaiban véve a frazeológia egységes tudományág.

Minden nyelv frazeologizmusai többfélék abból a szempontból, hogy többféle alakban fordulnak elő – azaz egyetlen szólás vagy közmondás sohasem egyetlen formában, hanem különböző variációkban van jelen a nyelvben, mivel az azt használók időről időre alakítják, formálják őket. Éppen ezért hasznos dolognak bizonyul annak a feltárása, hogy egyes frazeologizmusok milyen szövegekben bukkannak fel.

A továbbiakban annak vizsgálatának szentelem kutatásomat, hogy miképpen és milyen szöveggörnyezetben fordulnak elő az imént összegzett csoportok frazeologizmusai, hogyan és főként milyen szövegekben használatosak, és minek a kifejezését szolgálják az adott kontextusokon belül.

Csoportonként néhány frazeologizmus a következő szövegekben szerepel:

Emberekkel kapcsolatos frazeologizmusok

Базарная баба:

- „Эта бесформенная матрона в уродливом платье своими манерами и видом напоминала торговку с «Озерки», центрального городского рынка, и орала на нас в точном соответствии с выражением «**базарная баба**»” (Семен Каминский: Шутки мистера Калименко // «Ковчег», 2014).

- „Она не была уже ни красавицей, ни чудовищем, просто сутяжная, **базарная баба** – подруга вора, и пахло от нее сивухой и поножовщиной” (Сергей Осипов: Страсти по Фоме. Книга вторая. Примус интер парэс, 1998).

A kifejezés jelentése mindkét mondatban ugyanaz: egyértelműen az adott nő durva, egyszerű viselkedésére utal, amelyhez egyfajta negatív, gúnyos érzelmi töltet társul.

Без царя в голове:

- „Прибежала ко мне подружка Валя – взбалмошная, **«без царя в голове»** и затормошила: пойдем на улицу!” (Н. Д. Старосельская: Повседневная жизнь «русского» Китая, 2006).
- „Наконец нам удалось выбраться на юг вдвоём – на полтора дня, почти без багажа и, можно сказать, **без царя в голове**” (Игорь Сахновский: Заговор ангелов, 2009).

Mindkét példában jól átadható a frazeologizmus lényege: az első mondatban valami örültség, buta cselekvés értelmében használatos, míg a másodikban inkább azt jelenti, hogy következetlenség, meggondolatlanság történt.

Emberi testrészek nevét tartalmazó frazeologizmusok

Жить на широкую ногу:

- „Его отец страстно любил деньги, и мы знаем, на что он пошел, чтобы иметь их много, но ему нравилось **жить на широкую ногу**, окружать себя красивыми вещами” (Дарья Донцова: Доллары царя Гороха, 2004).
- „Кроме того, он **живет на широкую ногу**, якобы какой сановник” (Е. А. Салиас: Владимирские Мономахи, 1891).

A kifejezést csupán egyetlenegy jelentésben használjuk, mint ahogy az a két példában is jól megmutatkozik: gazdagon, fényűzően, az átlagtól jobb anyagi körülmények közt élni.

Állatneveket tartalmazó frazeologizmusok

Как кошка с собакой:

- „Родители тоже ссорятся все время, **как кошка с собакой**” (Михаил Гиголашвили: Экобаба и дикарь, 1998–2007. // «Зарубежные записки», 2009).

A kifejezés feltehetőleg minden szövegben állandó jelentéssel bír: két fél közötti konfliktusra, ellentétes viselkedésre értendő.

Волк в овечьей шкуре:

- „Человек он, видать, очень интересный, но на изо-фронте и в отношении ко мне – **волк в овечьей шкуре**” (П. Н. Филонов: Дневник, 1930–1939).
- „Если сравнивать двух кандидатов, то лучше «кот в мешке», чем **«ВОЛК В овечьей шкуре»**, – сказал он” (Порошенко назвал Зеленского мешком. // РБК, 19.04.2019).

Mindkét mondatban a képmutatóságra, a hazug jellemre irányul a figyelem.

Madárneveket tartalmazó frazeologizmusok

Мокрая курица:

- „Жена обнимает этого «самоубийцу», тоже стоя по колено в воде, укутывает его бабьим платком, сама она искренне плачет, но все же достаточно при этом жалкая, а он – как смешная **мокрая курица**” (Анатолий Эфрос: Профессия: режиссер. Вагриус, 2001).

Ebben a mondatban jól megfigyelhető a kifejezés jelentése: szánalmas, nevetséges, esetlen személyről szól.

Rovarneveket tartalmazó frazeologizmusok

Тараканы в голове:

- „Однажды ехали они вместе в поезде по каким-то пустячным делам, как вдруг сделалось профессору Зигмунду нехорошо – **тараканы в голове** побежали наискось” (Павел Крусанов: Укус ангела. // «Октябрь», 1999).
- „У каждого мужчины свои **тараканы в голове**” (Женщина + мужчина: Брак (форум), 2004).

Két eltérő jelentés figyelhető meg a két idézett mondatban: az elsőben valamiféle rosszullétet, rossz közérzetet jelent, erre utal a *сделалось нехорошо* kifejezés. A második mondatban már a furcsa viselkedést, a rossz értelemben vett berögzült szokásokat jelenti az általánosítás.

Színneveket tartalmazó frazeologizmusok

Смотреть сквозь розовые очки:

- „Что ж, на проблему алкоголизма нельзя **смотреть сквозь розовые очки**” (А. Ф. Блюгер: Мишень для алкоголя. // «Химия и жизнь», 1985).
- „Мы не должны **смотреть сквозь розовые очки** на происходящее сегодня в мире” (Николай Ефимов: Если бы парад Победы принимал фельдмаршал Манштейн... // Независимая газета, 07.05.2000).

Mindkét mondatban hasonló értelemben fejeződik ki a szólás, felhívja a figyelmet arra, hogy nem lehet pozitívan tekinteni a negatív dolgokra.

8. Kérdőíves vizsgálat

A felsorolt frazeologizmusok elterjedtségét és mindennapi használatát vizsgálva saját kutatást is végeztem, mégpedig olyan kérdőív formájában, amelyben az általam felsorolt frazeologizmusokból csoportonként hármat kiválasztottam (két szólást és egy közmondást). Egy frazeologizmusnál három válaszlehetőséget adtam meg, arra rákérdezve, hogy a kitöltő ismeri, nem ismeri, vagy pedig ismeri és használja az adott frazeológiai egységet saját beszédében (utóbbit azzal igazolva, hogy a kérdés végére leírja az adott frazeologizmus jelentését). Továbbá a kitöltők életkorára (15–25, 25–45, 45–65 év), nemére és anyanyelvére vonatkozó kérdéseket adtam meg.

A kapott válaszok kielégítőek voltak számomra, ugyanis 63 személy válaszainak eredményével gazdagodott kutatásom. A kitöltők 96%-a nő volt, ezenfelül az orosz anyanyelvűek voltak a legnagyobb számban, ez pontosan 59 személy volt, de három magyar és egy jakut anyanyelvű kitöltő válasza is szert tettem. Korukat tekintve a legnagyobb számban a fiatalabb, 15 és 25 év között lévő korosztály volt (46%), viszont szinte egyenlően oszlott három részre a válaszadók korának aránya.

A továbbiakban a csoportokból kiválasztott három frazeologizmusra kapott válaszokat fogom felsorolni. Mennyiségük miatt nem sorolom fel az összeset, ugyanis rengeteg (40–60 db) választ kaptam mindegyikre egyenként. Azokat választom ki dolgozatomban, amelyek több válaszban is előfordultak hasonló formában, másképp megfogalmazva, vagy olyanokat, amelyek csupán egyszer fordultak elő, hogy választékosan mutassam be a válaszok elemzését.

Emberekkel kapcsolatos frazeologizmusok

1. Валять дурака

A válaszadók 76,2%-a ismeri és használja ezt a frazeologizmust, 20,6%-a ismeri, 3,2%-a pedig nem ismeri.

A jelentésére vonatkozóan néhány válasz a következő volt: *бездельничать, ничего не делать, лениться, вести себя несерьезно, глупо, баловаться, прокрастинировать, játszani a hülyét, дурачиться, говорить чепуху* (= semmíteni, lustálkodni, komolytalanul, bután viselkedni, szórakozni, halogatni, butaságot beszélni), amelyek pontos és korrekt jelentései az adott frazeologizmusnak.

2. Мастер на все руки

A válaszadók 73%-a ismeri és használja ezt a frazeologizmust, 27%-a pedig pusztán ismeri.

A következő válaszokat és hasonló kifejezéseket kaptam rá: *хороший мастер, умеет делать все, профессионал в разных областях, очень хорошо знающий свое дело, умелец, специалист, ezermester* (= jó mesterember, mindent képes megcsinálni, professzionális többféle területen, saját dolgát kiválóan tudó, ügyes, specialista), amelyek tökéletes magyarázatául szolgálnak az adott frazeologizmusnak.

3. Всякий человек по делу познаётся

A felmérés alapján ezt a közmondást már kevesebben használják beszédükben, a válaszadóknak mindössze 7,9%-a. Jóval többen voltak azok, akik ismerik (68,3%), mindössze 23,8% nem ismerte.

A jelentésével kapcsolatosan néhány válaszom a következő volt:

Судить человека нужно по поступкам (= az embert a tettei alapján kell megítélni).

Важны поступки, а не слова (= a tettek fontosak, nem a szavak).

Человек познается через дела (= az ember a tettein keresztül ismerszik meg).

Покажи, как ты работаешь, и я пойму, какой ты специалист (= mutasd meg hogy dolgozol, és megértem, milyen szakember vagy).

Только результат работы раскрывает сущность человека (= csak a munka eredménye fedi fel az ember lényegét).

Мinden embert a tettei alapján ítélünk meg.

A közmondás szinte minden lehetséges jelentését megkaptam válaszként.

Emberi testrészek nevét tartalmazó frazeologizmusok

1. Один как перст

A kitöltők 27%-a ismeri és használja, 30,2% ismeri, 42,9% viszont nem ismeri ezt a frazeologizmust.

Az alábbi és ezekhez hasonló válaszokat kaptam: *одинокий человек (без родных и близких), сирота, возможно схоже с «один в поле не воин», один-одинешенек, в одиночестве* (= magányos ember család és barátok nélkül, árva, hasonló az *один в поле не воин* közmondáshoz, egyedül van, magányos). Az *один в поле не воин* közmondáshoz való hasonlítás annyiban nem releváns, hogy a közmondás azt jelenti, könnyebb ketten csinálni

valamit, mint egyedül, míg a szóban forgó szólás inkább az ember magányát hangsúlyozza. Ezenkívül az összes többi válasz helytálló.

2. Влюбиться по уши

A felmérés adatai szerint 66,7% ismeri és használja, míg 33,3% csak egyszerűen ismeri a frazeologizmust.

Ezek voltak a válaszaim: *сильно влюбиться, сильно полюбить, испытать сильную влюблённость, постоянно думать об объекте любви*, fűlig szerelmes (= mélyen beleszeretni, megszeretni valakit, intenzív szerelmet átélni, állandóan a szerelem tárgyára gondolni), ehhez hasonló kifejezésekkel. Mindegyik válasz visszaadja a szólás lényegét.

3. На чужой роток не накинешь платок

A közmondást 22,2% ismeri és használja. 38,1% ismeri, míg 39,7% egyáltalán nem hallott róla.

Válaszaim a következők voltak:

Всех заткнуть невозможно (= lehetetlen mindenkit elhallgattatni).

Невозможно заставить кого-то молчать (= lehetetlen valakit hallgatásra kényszeríteni).

Любой человек имеет право выражать своё мнение (= mindenkinek joga van kinyilvánítani a véleményét).

Нельзя остановить слухи, пересуды (= nem lehet megállítani a pletykákat, az előítéleteket).

От сплетен трудно уберечься (= nehéz elkerülni a pletykákat).

Невозможно контролировать, что говорят другие люди (= nem lehet ellenőrizni, hogy mit mondanak mások).

A válaszok pontosan fedik a közmondás jelentését. A *любой человек имеет право выражать своё мнение* válasszal kapcsolatban az volt a meglátásom, hogy szinte az ellentétje a közmondás valódi jelentésének, ugyanis az, hogy nehéz hallgatásra bírni valakit, nem összeegyeztethető azzal, hogy valakinek joga van a saját véleménye kinyilvánítására.

Állatneveket tartalmazó frazeologizmusok

1. Вернёмся к нашим баранам

A kitöltők 61,9%-a ismeri és használja, 23,8% csak ismeri, 14,3% pedig nem ismeri ezt a frazeologizmust.

A válaszok többek között ezek voltak: *вернуться к сути обсуждения, вернемся к насущной теме, начнем сначала, возвращение к изначальному вопросу, теме дискуссии, перестанем отвлекаться, перейдём к делу* (= visszatérni a vita lényegéhez, térjünk vissza a szóban forgó témához, kezdjük előlről, visszatérés az eredeti kérdéshez, a beszélgetés témájához, ne tereljük el a figyelmet, térjünk a dologra). A többi válasz is hasonló volt, ami azt tanúsítja, hogy az adott szólás jól ismert az oroszul beszélők körében.

2. Медвежья услуга

A kifejezést 57,1% ismeri és használja, 39,7% csupán ismeri. A kitöltőknek elenyésző száma, mindössze 3,2%-a nem ismeri.

Ilyen válaszok érkeztek: *услуга, которая приносит вред, сделать что-то плохо, неуместная помощь, которая нанесла или может причинить вред, от помощи стало еще хуже, кэтбалкеzes, esetlen, nem jól segít* (= kárt okozó szolgálat, rosszat tenni, nem megfelelő segítség, amely kárt okozott vagy okozhat, a segítségétől csak rosszabb lett valami). Ezt a szólást is nagy számban ismerik az eredmények alapján, minden válaszban a helyes jelentéséről írnak.

3. Пустили козла в огород

23,8% ismeri és használja, 46% ismeri és 30,2% egyáltalán nem ismeri a közmondást.

A válaszaim a következők voltak:

Дали возможность человеку воспользоваться чем-то там, где он может нанести большой ущерб (= lehetőséget adtak az embernek arra, hogy olyan dolgot használjon, amiben kárt tud tenni).

Злоупотребление чем-то (= visszaélni valamivel).

Пусть врага на свою территорию (= saját területünkre beengedni az ellenséget).

В кругу общения появился нечестный человек, предатель (= egy becsstelen, áruló ember jelent meg a körben).

Ezt a közmondást illetően nagyobb számban fordultak elő az elsőhöz hasonló válaszok, de különféle variánsokat kaptam egy-egy válaszra (például a többi felsorolt választ).

Madárneveket tartalmazó frazeologizmusok

1. Важная птица

A kifejezést 50,8% ismeri és használja, 41,3% csak ismeri és 7,9% nem ismeri.

Ilyen és ehhez hasonló értelmű válaszok érkeztek: *важный человек, занимающий высокое положение человек, деловой человек, человек, который много о себе думает, человек с высокой должностью, статусом, начальник, руководитель* (= fontos ember, magas szinten lévő személy, üzletember, önmagáról sokat gondoló személy, magas beosztású, státuszú személy, főnök, vezető). A *человек, который много о себе думает* (önmagáról sokat gondoló személy) válasz nem illik a frazeologizmus eredeti jelentéséhez, ugyanis az ember magas pozíciójára értve használatos, így ennek a gondolatnak nincs köze hozzá.

2. Как с гуся вода

51,6% ismeri és használja, 41,9% ismeri és 6,5% nem ismeri ezt a frazeologizmust.

Néhány példa arra, hogy milyen válaszokat kaptam: *всё равно на твои усилия и действия, не нести ответственности, не реагирует на критику, замечания, все сходит с рук, безразличное отношение к критике, неприятности проходят легко* (= nem számít az erőfeszítésed és a tetteid, nem vállal felelősséget, nem reagál a kritikára, megjegyzésekre, minden kiesik a kezéből, közömbösen viszonyul a kritikához, a bajok könnyen elmúlnak).

Erre a szólásra rengeteg különböző válasz érkezett. Elsődleges jelentése a pletykák gyors elfelejtődésére vonatkozik, így az, hogy valaki nem reagál a kritikára (vagyis leperereg róla, mint libáról a víz) is lehet egyik jelentésváltozata. A többi választ illetően viszont egyik szótárban sem említik, hogy bármelyikhez is kapcsolódna jelentése.

3. Всякий кулик в своём болоте велик

A közmondást mindössze 8,1% ismeri és használja, 32,3% ismeri, 59,7% pedig nem ismeri.

На своей родине или в своей сфере человек всегда будет чувствовать себя более значимым (= saját hazájában vagy szférájában mindig jelentősebbnek érzi magát az ember).

Каждый имеет авторитет в своем кругу, но не в чужих (= mindenkinek tekintélye van saját körében, de nem máséban).

Каждый должен быть на своём месте (= mindenkinek saját helyén kell lennie).

Даже незначительный человек в определенной среде значителен (= még a jelentéktelen ember is jelentősnek bizonyul egy bizonyos közegben).

Минденки а saját dolgát dicséri.

Я знаю другой: всякий кулик своё болото хвалит (= másképp ismerem: minden kócsag a saját mocsarát dicséri).

Összességében minden választípus helytálló. Több olyan megjegyzés volt, hogy más formában ismerik a közmondást, amelyet fentebb idéztem. Ez amiatt lehetséges, mert ez a jelentés többféle közmondásban, más alakokban is megjelenik (például *Каждая курица свой насест хвалит*).

Rovarneveket tartalmazó frazeologizmusok

1. Мухи не обидит

71% ismeri és használja, 27,4% ismeri és 1,6% nem ismeri ezt a szólást.

Очень добрый человек, безобидный, никому не причинит зла, никого не обидит, беззлобный, a légynek sem árt (= nagyon kedves ember, ártalmatlan, nem bánt senkit, nem bánt meg senkit, jó fej).

Elterjedt frazeologizmus, minden válaszadó ismerte egyértelmű jelentését.

2. Ловить блох

A szólást 16,1% ismeri és használja, 22,6% ismeri és 61,3% pedig nem ismeri.

Ничего не делать, бесполезное внимание к чему-то, скучать, лениться (= semmit sem csinálni, felesleges figyelemfordítás valamire, unatkozni, lustálkodni).

Mindegyik válasz szinte ugyanezek megfelelője volt. Az *unatkozás* nem a megszokott jelentése a szólásnak, inkább a haszontalan semmittevéésre, a felesleges cselekvésre irányul a figyelem.

3. Пчела и та взятку берёт

Mindössze 3,3% ismeri és használja, 13,1% ismeri és 83,6% egyáltalán nem ismeri ezt a közmondást.

Можу предположить, что речь идёт о коррупции (= feltételezem, hogy korrupcióról van szó).

Оправдание взяточничества (= megvesztegetés bebizonyítása).

Для пчелы взятка – это нектар из цветка для мёда, для человека взятка – оплата для продвижения своего дела (= a méh számára a *взятка* – virágpór a mézhez, az ember számára pedig fizetés vállalkozásának népszerűsítésére).

Ezt a frazeologizmust elenyésző számban ismerték a kitöltők, hiszen elavult közmondásról van szó, amit a válaszok is igazolnak. A korrupcióról és a megvesztegetésről szóló állítás igaz, míg az utolsó itt megadott válasz kevésbé ideillő, ugyanis ilyen jelentést egyik szótárban sem találtam rá.

Színneveket tartalmazó frazeologizmusok

1. Зелёный змий

A kifejezést 9,7% ismeri és használja, 46,8% ismeri és 43,5% nem ismeri.

Алкоголь, алкоголизм, вино, пьянство, спиртные напитки, желание опьянеть (= alkohol, alkoholizmus, bor, részegség, szeszes italok, berúgni vágyás) voltak a válaszaim, több válaszban is ugyanezeket írták. Ez a kifejezés elterjedt az orosz nyelvben, viszont a felmérés alapján kevesen használják.

2. Синий чулок

19,7% ismeri és használja, 45,9% ismeri és 34,4% nem ismeri a kifejezést.

Женщина-ученый, не интересующаяся другими сферами жизни, старая дева либо некрасивая женщина, незмоциональный человек, зацикленный на работе (= tudós asszony, nem érdeklik az élet más területei, öreglány vagy csúnya asszony, érzéketlen, munkára fókuszáló ember) voltak a fő válaszaim, amelyek közül a nőkre figyelmet fordítók pontosak és helyesek. Az érzéketlenség kissé nehezebben talál helyet ezt a kifejezést illetően, ilyen értelmezése nincs a szótárakban.

3. Золото и в грязи блестит

Mindössze 4,8% ismeri és használja az adott közmondást, 48,4% ismeri és 46,8% nem ismeri.

Ценные вещи всегда будут ценны (= az értékes dolgok mindig értékesek maradnak).

Хорошего человека видно в любом окружении (= a jó ember bármely környezetben észrevehető).

Что-то хорошее не испортишь (= valami jót nem ronthatasz el).

Талант проявится даже в неблагоприятных обстоятельствах (= a tehetség még kedvezőtlen körülmények között is megnyilvánul).

Ilyen és ehhez hasonló válaszokat kaptam, amelyek más-más módon vannak megfogalmazva, de tartalmuk ugyanaz.

Összefoglalás

Dolgozatom készítése és kutatásom közben rengeteg hasznos információval gazdagodott tudásom.

Érdekes volt számomra az orosz frazeológiával kapcsolatos főbb szakirodalmi források tanulmányozása. Kiderült számomra, hogy mennyire fontos szerepet játszik a nyelv életében ez a tudományág, és hogy folyamatos fejlődésének köszönhetően mindig nagy jelentősége lesz a nyelvtudományban.

Dolgozatommal célom egy olyan saját korpusz létrehozása és tanulmányozása volt, amelyben rendszerezni tudom az orosz nyelvű frazeologizmusokat a bennük szereplő tartalmi szempontok (emberek, emberi testrészek, állatok, madarak, rovarok, színek) szerint.

Gyakran találkoztam olyan kifejezésekkel, amelyek magyarul is hasonló alakban fordulnak elő, vagy pedig olyanokkal, amelyek a magyarban és más nyelvekben is szó szerint ugyanolyan formában szerepelnek.

Az etimológiai vizsgálat során nemcsak nyelvészeti, de kisebb mértékben történeti kutatást is végeztem, amely szintén gazdagította a frazeologizmusok eredetével kapcsolatos tudásomat és a dolgozatomat is.

Örömmel tölt el, hogy kutatásom sikeres lett. Változatos, meglepő és segítőkész válaszokkal gyarapíthattam dolgozatomat az orosz frazeologizmusok nyelvhasználatban történő alkalmazását illetően, így betekintést nyerhettem abba, hogy milyen mértékben használatosak egyes frazeológiai egységek az orosz anyanyelvűek körében.

Élvezetesnek bizonyult kutatnom ezt a témát és saját korpuszt létrehoznom, amelynek folyamata alatt több mint 90 új kifejezést, szólást és közmondást tanultam meg. Immáron nem csupán ismerem, de orosz nyelvű beszédemben is gyakrabban alkalmazom őket. Ezek a frazeológiai egységek egyfajta fűszerként funkcionálnak a nyelvben, így használatuk anyanyelvünkben vagy idegen nyelvekben nagymértékű és széles körű nyelvi tudásról és tájékozottságról árulkodik.

Dolgozatomat Charles Bally svájci nyelvész idézetével zárom: „Frázisokkal, és nem szavakkal gondolkodunk” (Виноградов 1977: 119).

Irodalomjegyzék

- Баранов–Добровольский 2020 = Баранов А. Н., Добровольский Д. О. *Академический словарь русской фразеологии*. Москва: «Лексрус», 2020.
- Виноградов 1977 = Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. // Виноградов В. В. *Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва: «Наука», 1977. 118–139.
- Жуков 1991 = Жуков В. П. *Словарь русских пословиц и поговорок*. Москва: «Русский язык», 1991.
- Молотков 1968 = Молотков А. И. *Фразеологический словарь русского языка*. Москва: «Советская Энциклопедия», 1968.
- НКРЯ = Национальный корпус русского языка. <https://ruscorpora.ru>.
- Розенталь–Краснянский 2018 = Розенталь Д. Э., Краснянский В. В. *Фразеологический словарь русского языка*. Москва: «Мир и образование», 2018.
- Чепкова и др. 2013 = Чепкова Т. П. и др. *Русские фразеолоизмы. Узнаем и учим*. Москва: «Флинта», 2013.
- Jankovics 2007 = Jankovics Mária: Hogyan fordítunk orosz frazeologizmusokat magyarra? *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 2 (2007): 5–10.